

Nikolina Sarić

[povijest]

Kulturna historija između teške prošlosti i neizvjesne sadašnjosti

Gotovo je suvišno ponavljati kako je povijest dugo vremena bila politička i vojna, a ako se htjelo odmaknuti od *standardnih* tema, povjesničari bi se okrenuli socijalnoj historiji. No, razvojem historiografije, posebice u 20. stoljeću, javljaju se brojne poddiscipline te se u današnjoj „poddisciplinskoj“ pojmovnoj raznolikosti nalazi i kulturna historija. Ona nije otkriće povjesničara 20. stoljeća. Razvijala se uz Rankeovu političku historiju, ali dugo je vremena bilo potrebno da se otkrije i ispravno vrednuje. Zašto je to tako bilo i gdje je danas smještamo?

Kulturna historija kao znanstvena disciplina utemeljena je u 19. stoljeću, stoljeću poznanstvenjenja historiografije, prvenstveno na njemačkom tlu. Ako promotrimo kontekst nastanka kulturne historije, ta činjenica ne bi trebala previše iznenaditi. Naime, 19. stoljeće po mnogočemu je njemačko stoljeće. U drugoj polovici stoljeća ujedinjenje njemačkih zemalja je završeno i stvorena je država u kojoj su kultura i znanost već cvali. Upravo ta područja ljudske djelatnosti bila su integrativni faktor njemačkih zemalja i činili ih ujedinjenima dok to još i nisu bile. Razvoj znanosti kao i svijesti o znanstvenoj metodologiji rezultirat će podjelom na humanističke (*Geisteswissenschaften*) i prirodne znanosti (*Naturwissenschaften*). Prosvjetiteljske ideje o povijesti civilizacije, dugotrajna želja za bijegom od povijesti velikih ličnosti koja se pojavljivala kod Voltaira, Malthusa ili Macaulayja – pronašle su mjesto u Njemačkoj, koja je baštinila Goetheovo viđenje kulture kao nečega „iznad“ politike, Humboldtovo naglašavanje njene izravne važnosti u razvoju i na kraju Herderovo shvaćanje *mnoštva* kultura. No više od toga, koliko god je želja za ujedinjenjem Njemačke i političkim usponom prednost dala političkoj

povijesti, ona je omogućila i stvaranje kulturne historije – *Kulturgeschichte*. U Francuskoj ili Engleskoj 19. stoljeća nije bilo filozofskih preduvjeta, ali važnije, proces *nation-buildinga* je bio završen. Kulturna historija Francuske tako je integrirana u političku, o čemu svjedoči djelo Julesa Micheleta. Današnja historiografija možda samo zanemaruje te elemente, ali oni su nedvojbeno postojali. Njemačka, i dalje nedovoljno izgrađena iznutra, povjesničare je obvezala na savez s politikom i ulazak u proces izgradnje duha nacije, ali pritom i omogućila stvaranje odvojene, samostalne kulturne historije.

Ona se tako ne javlja u okviru sjajne njemačke historiografije pod vodstvom Leopolda von Rankea. Postaje uočljiva kao reakcija na historizam 19. stoljeća. Kritike su dolazile s raznih strana, kao primjerice od pjesnika Heinricha Heinea, filozofa Friedricha Nietzschea i na kraju povjesničara Jakoba Burckhardta. Zamjerali su apologetski pristup režimu smatrajući da su uzeli povijest kao sredstvo kojim ga opravdaju (Heine, Nietzsche) ne vjerujući da je povijest kretanje prema određenom cilju (Burckhardt).¹ Kulturna historija nastaje tako usporedno s kritikom historizma, teško i sporo, crpeći svoj početni zamah iz vječite njemačke fascinacije Italijom, a posebno onom renesansnom. Djela Wachsmutha, Klemma, Geigera, Bratha, Gotheina i na kraju Burckhardta tako traže utočište izvan same Njemačke, izvan sustava koji su Droysen, Treitschke i Sybel stvorili pišući političku povijest, ali i izvan vrlo specifične *Kulturwissenschaft* u smislu Heinricha Rickerta, na području koje je davno prijeanimalo Goethea i Schillera.

Burckhardt traži nešto univerzalno, tipično, nešto što se ponavlja u povijesti. Suprotstavlja se istraživanju pojedinosti, kojima je jedina zajednička poveznica *Providnost*. Istražuje kulturu smatrajući da europsko kulturno jedinstvo jedino može zaštititi kulturu od uništenja u kapitalističkom društvu. On je stavlja iznad države i politike. Studiozno razmatra dostupnu građu, kao i svaki dobar učenik Rankea, ali je povezuje zatim s interesima koji su isključivo prema kulturi. Tako Burckhardt postaje pionir interdisciplinarnosti. Njegov interes prema kulturi nije hobi, on proizlazi iz filozofskog skepticizma, nepovjerenja prema bismarckovskoj politici i distance koju mu pružaju Basel i Zürich. Ovo prvo, klasično, razdoblje kulturne historije nesumnjivo je obilježio i Johan Huizinga koji nastoji portretirati kulturne obrasce pojedinog vremena. Također skeptik, oštar kritičar „modernog režima“ i nedvojbeno pod utjecajem Burckhardta, on u Nizozemskoj, koja je pronašla „svog Rankea“ u Robertu Fruinu, pokreće golemi preokret. Kapitalna djela ove dvojice povjesničara, *Kultura renesanse u Italiji* (1860.) i *Jesen srednjega vijeka* (1919.), svjedoče nam da je to vrijeme pisanja djela o velikim epohama koja su bila na putu da postanu kanonska. Tematikom se nisu mnogo udaljili od svojih suparnika, pobornika historizma; teme obuhvaćaju široka područja, često su u nacionalnim okvirima ili okvirima nekog povijesnog ili umjetničkog razdoblja, a baziraju se na ono što nazivamo „visokom kulturom.“ Ipak, ono što nedostaje ovoj generaciji jest jasno određena i postavljena metoda te razina znanstvenosti koja bi postavila standarde kao u slučaju njemačkog historizma. Vjerojatno je i to jedan od razloga zašto je kulturna historija dosta vremena ostala po strani, a tome je zasigurno doprinio i *spor o metodi*, odnosno *Methodenstreit*. Spor traje od 1891. do 1899. godine između pristaša historizma i zagovornika istraživanja

društvenih kretanja koja su sve snažnija na kraju 19. stoljeća, a glavni utjecaj polagano preuzima sociologija pošto povjesničari nisu razvili metode kojima bi pratili te mijene. Središnja ličnost ove polemike je Karl Lamprecht koji, poput Burckhardta, traži zakonitosti razvoja brojnih područja društva. Upravo je u toj debati značajnu ulogu namijenio kulturnoj historiji. Naime, njen je zadatak uočiti i definirati duševni razvoj zajednica i intenzitet koji zakonito raste. Dakle, prema njemu, kulturna historija proučava sve aspekte čovjekova života; od ekonomskog do kulturnog i to u okviru *Zeitgeista*. No, pristupi su bili previše sociološki i nije imao metode koje bi povezivao isključivo uz historijsku znanost kako bi ih suprotstavio onima njemačkog historizma.² Brojne pogreške u radu koje su ukazivale na nemaran stil u strogo i preciznom okruženju njemačke historiografije te korištenje psihologije mase kako bi dokazao da njemačka povijest od antike slijedi predodređene zakone po kojima se razvija, glavni su argumenti koji su marginalizirali Lamprechta.³ Neistomišljenici su ga brzo degradirali kao povjesničara, Weber će ga nazvati varalicom i šarlatanom (*Schwindler und Scharlatan*) kada će zaključiti da znanstvene spoznaje ne može dobiti traženjem određenih zakona u njima.⁴ Učvršćena je jedinstvenost njemačke historiografske struke. Naime, profilirali su se znanstvenici koji su imali monopol na njemačkim sveučilištima te se tako i utvrdila ona podobna historija, a to je najočitiije prilikom pisanja i obrane doktorskih radova, jer se znalo što može proći, a što ne.⁵ No, Lamprecht je ostao predmetom proučavanja izvan Njemačke te je nesumnjiv njegov utjecaj na francuske povjesničare oko časopisa *Annales*⁶ te na američku *novu historiju*. Kulturna historija od tada i dalje ostaje marginalizirana ili, kako kaže Peter Burke, *Pepeljuga među disciplinama*.⁷

Razdoblje koje će posredovati između devetnaestostoljetnog shvaćanja kulturne historije i njenog procvata u drugoj polovici 20. stoljeća, razdoblje je kojim dominira skupina francuskih povjesničara oko časopisa *Annales*. Jakob Burckhardt i njegov pragmatični pristup problemu totaliteta kulture na prvi pogled možda nije komplementaran s mislima i smjerovima historiografije koju su zastupali Lucien Febvre i Marc Bloch, ali je zato sasvim sigurno bliska Braudelovom shvaćanju totalne historije.⁸ Značajan utjecaj imao je Johan Huizinga, čiju je važnost prepoznao Lucien Febvre.⁹ Ono što ga je privuklo jest Huizingino korištenje psihologije u proučavanju mentaliteta te koncept reprezentacije kao slike kroz koju ljudi stvaraju svoj osjećaj i smisao za svijet i društvo kojeg su dio, kao i sliku o samome sebi te vjerovanja koja dijele kao dio određenog kulturnog podrijetla. Febvre se poziva na Huizingu u svom članku *Povijest i psihologija*, kada govori kako treba rekonstruirati čitav fizički, intelektualni i moralni kozmos svake uzastopne generacije.¹⁰ Iako su teme francuskih povjesničara oko *Annales* primarno ekonomskog i socijalnog karaktera, afirmirajući povijest koja nije politička te koja se bavi drugim aspektima ljudske djelatnosti predstavljajući tako nove izvore koji su struci iskoristivi, konceptualiziraju jedan sasvim novi pogled na povijesnu zbilju i njeno proučavanje, dokazujući kako povijest nije isključivo politička. Lamprecht je tako neočekivano doživio uspjeh u Francuskoj, jer, čim se otvorila mogućnost socijalne i ekonomske historije, područje povijesti civilizacije prigrlilo je kulturnu historiju i tako je nametnulo ostalim modernim povjesničarima.¹¹ Ideje koje je

19. stoljeće marginaliziralo, prosljeđene su do ove skupine povjesničara koji su svojim konstantnim radom i rezultatima otvorili mogućnost promjene u povijesnoj znanosti, posebice kada su se mlađe generacije izašle iz okvira Francuske. Ponajbolji je primjer djelo *Montaillou* Emmanuela Le Roya Laduriea iz 1975. godine koje je zasigurno potaklo talijanskog povjesničara Carla Ginzburga na pisanje djela *Sir i crvi*, a tako i cjelokupnu izrazito poznatu i utjecajnu talijansku mikrohistoriju. Suvremena djela Roberta Mandroua i Roberta Muchenbleda odgovor su na Febvreovo zahtijevanje pronalaženja psihologije u kulturnoj historiji jer svojim pristupom implemetiraju shvaćanja Nove kulturne historije te u širokom spektru otkrivaju segmente kolektivnih svjetonazora običnih ljudi u prošlosti.¹² No, treba istaknuti mišljenje francuskog povjesničara Andréa Burguièrea, koji ustanovljuje kako ova skupina povjesničara nije iznijela ništa posve novo, te upućuje na opsežno djelo Alfreda Franklina *La vie privée autrefois* izdano u Parizu 1890. godine.¹³ U svakom slučaju ostaje činjenica je da je i prije *Annales* bilo djela koja su se bavila poviješću svakodnevice, malih ljudi i sl., no tek su ih oni afirmirali kao ravnopravni dio historijske znanosti pružajući zadovoljavajući metodološki i teorijsko-konceptijski okvir.

Daljnji razvoj kulturne historije pratimo kao disciplinu između sociologije i povijesti umjetnosti, kao ostatak koji se u procesu nastajanja povijesti kao samostalne znanosti nije odvojio. Nabrojimo samo neke autore i njihova djela: Norbert Elias, *O procesu civilizacije* (1939.), Ernst-Robert Curtius i *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje* (1948.), zatim djelo Ernsta Gombricha *Umjetnost i iluzija* (1960.). To su samo neki pokazatelji kako kulturna historija još nije bila u potpunosti prihvaćena kao legitimna tema.

Tako dolazimo i do prijelomne točke koja će obilježiti daljnji razvoj i smjer kulturne historije. Naime, za daljnje kretanje ove historiografske poddiscipline značajan je obrat prema antropologiji započet šezdesetih godina 20. stoljeća.¹⁴ *Posuđuju* se koncepti i teme iz antropologije i ti pristupi postaju sve popularniji i rašireniji te se stvara pristup poznat kao historijska antropologija. Tako dolazi i do *kulturnog obrata* u kojem se svi aspekti ljudske djelatnosti počinju promatrati kroz prizmu kulture pa možemo govoriti o svojevrsnoj *kulturnoj ekspanziji* u osamdesetima i devedesetima. No, što to konkretno znači? Inter- i transdisciplinarnost su primarne istraživačke postavke, a fokus istraživanja kulturna povijest svih aspekata čovjekova djelovanja, odnosno kulturna povijest gotovo svega. Antropolozi koji najviše utječu na povjesničare zasigurno su Marcel Mauss, Edward Ewans-Pritchard, Mary Douglas, Clifford Geertz, Claude Lévi-Strauss. Pod njihovim okriljem, proizašli su povjesničari koji su se smatrali socijalnim povjesničarima i štovateljima Marxa, ali nikako marksistima,¹⁵ dajući tako do znanja da kulturna historija i dalje nastoji povezati kulturu i društvo, pri čemu im se antropologija pokazala kao dobra alternativa pri izbjegavanju marksističkih komponenti u ovakvim relacijama. Tu svakako treba spomenuti ponovno Emmanuela Le Roya Laduriea i Daniela Rochea u Francuskoj, zatim povjesničarke iz Sjedinjenih Država Natalie Zemon Davis i Lynn Hunt, Carla Ginzburga u Italiji i Hansa Medicka u Njemačkoj.¹⁶ Afirmacija antropologije te nov način proučavanja socijalnog aspekta kulturne povijesti u kojima dominira „pučka“, odnosno „narodna“ kultura naspram

onoj „visokoj“ kulturnih povjesničara 19. stoljeća i to u okvirima mikrohistorije, zatvaraju jedno i otvaraju novo poglavlje u razvoju ove specifične historiografske poddiscipline. Naravno, nije samo antropologija ta koja je utjecala na razvoj kulturne historije u drugoj polovici 20. stoljeća; tu je neizostavna psihologija, a kasnije još i znanost o književnosti te filozofija.

Onako kako je njemački historizam doživio svoju kritiku, tako je, prvenstveno francuski, strukturalizam naišao na kritiku u obliku tzv. lingvističkog obrata. Propituju se temelji historijske znanosti: mogućnost kritičke analize izvora te njihova vjerodostojnost. Stoga, poststrukturalisti stalno preispituju; preispituju tekstove koje proučavaju, ali i one kojima su i sami autori, jer je, prema njima, jezik ipak samo skup simbola podložan tumačenju pa je sve, kao i antičkim sofistima, postalo relativno. Burckhardtovo središte kulture, „specifično otkrivenje duha naroda“¹⁷ – jezik, sada poprima novo ruho i postaje središte „historiografskog duha“: „za svako proučavanje kulture ključni su jezik i jezična metafora; ekspanzija pojmovna tekst i tekstualnost, oboje gledani kao izvor i značenje, kao ono što izbjegava ili odgađa značenje; shvaćanje heterogenosti i brojnosti značenja i napora koji vode jednom nasumičnom prekidu beskrajne označenosti s one strane značenja; prihvaćanja tekstualnosti i kulturne moći, čak i same reprezentacije, kao položaja moći i regulacije; i simboličnog kao izvora identiteta.“¹⁸ No, poststrukturalizam, baš kao i Burckhardt mnogo prije, a djelomice i povjesničari oko časopisa *Annales* te pobornici Nove kulturne historije, teško ili uopće ne izlaze na kraj s problemom totaliteta kulture, čak i kada se težište prebaci na suvremena polja interesa, interpretativnu antropologiju ili područje imaginacije suprotstavljeno realnome.¹⁹

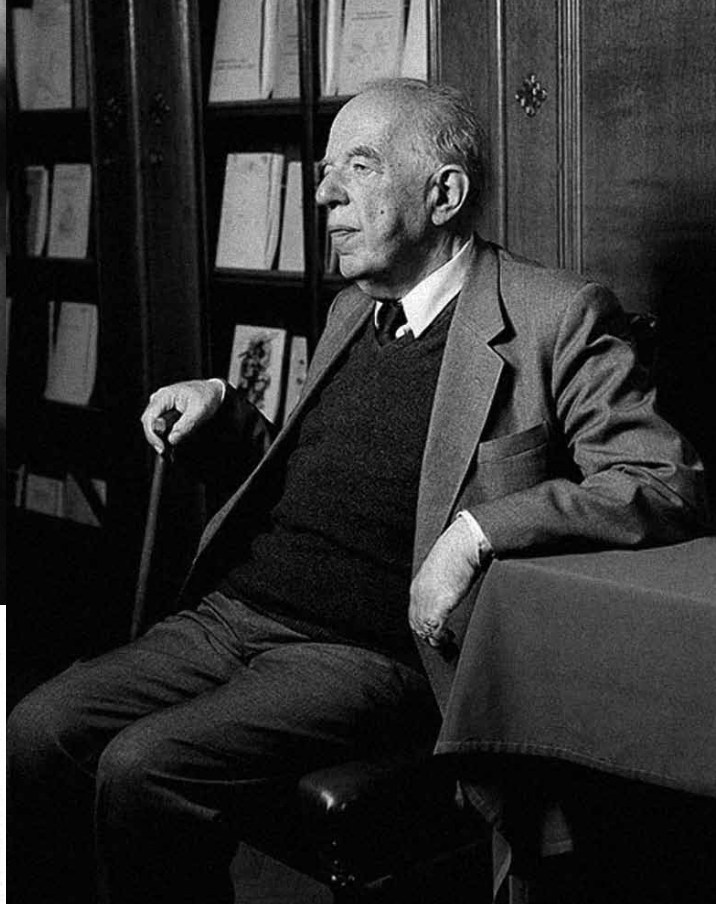
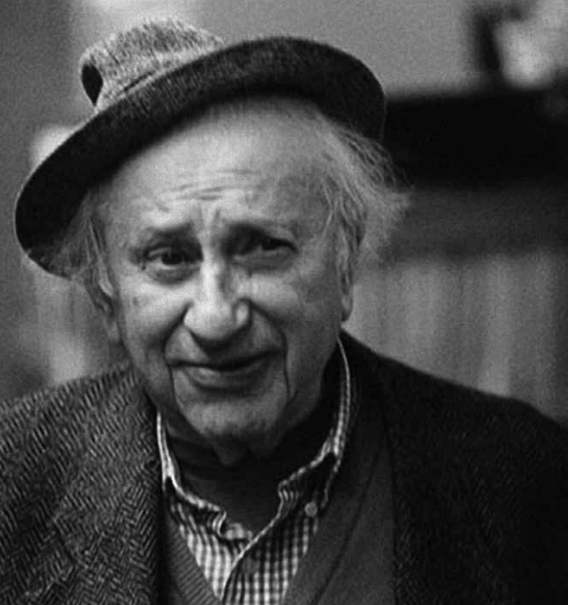
Naime, sveobuhvatnost pojma kultura te tako i razgranatost kulturne historije, doveli su do pluralizma teorija koji su odveli u metode koje su se našle na rubu povijesne znanosti. Jer, kao da su iskušane sve metode: od učenja kritike izvora do ukomponiranja erudicije i genetičke historije koje su rezultirale traženjem činjenica i objektivnim konstruktom na temelju njih do otkrivanja novih područja i tema na temelju novih izvora i totaliteta vrela. Jesu li se povjesničari iscrpili pa su počeli tražiti inspiraciju u novim rastućim znanostima (primjerice antropologiji) ili je borba za strukturom konačno nadvladala sam događaj, a relativizam u potpunosti zanemario empirizam. „Nova historija ili smrt kritike?“²⁰ Pita se, dvoznačno, Charles-Olivier Carbonell.

BILJEŠKE STR. 18-22

- 1] Mirjana Gross, *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja* (Zagreb: Novi Liber, 2001.), 139.
- 2] Mirjana Gross, *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja* (Zagreb: Novi Liber, 2001.), 196.
- 3] Georg G. Iggers, *Historiography in the twentieth century: from scientific objectivity to the postmodern challenge* 2nd ed (Wesleyan University Press, 2005.), 32.
- 4] Stefan Jordan, *Theorien und Methoden der Geschichtswissenschaft* (Paderborn: Schöningh UTB, 2009.), 75. [Prijevod autora]
- 5] Georg G. Iggers, *Historiography in the twentieth century: from scientific objectivity to the postmodern challenge* 2nd ed (Wesleyan University Press, 2005.), 33.
- 6] Zanimljiv je primjer Marca Blocha koji se između 1905. i 1907. intenzivno bavio Lamprechtom. Tako je posudio Lamprechtovu disertaciju o francuskom gospodarstvu u 11. stoljeću na devet mjeseci. Zatim je na šest mjeseci posudio 5., 6. i 8. svezak Lamprechtova djela *Deutscher Geschichte*.

- Vidi: Peter Schöttler, „Marc Bloch und Deutschland,“ u: *Marc Bloch: Historiker und Widerstandskämpfer*, ur. Peter Schöttler (Frankfurt-New York: Campus Verlag, 1999), 36.-37.
- 7] Peter Burke, *Što je kulturna historija?* (Zagreb: Antibarbarus, 2006.), 11.
 - 8] Benjamin C. Sax, „An Acute and Practiced Eye: Jakob Burckhardt, *The Civilization of the Renaissance in Italy*, and the Problem of Cultural History,“ u: *Cultural Visions: essays in the history of culture*, ur. Penny Schine Gold, Benjamin C. Sax (Rodopi, 2000.), 112.
 - 9] John Burrow, *A History of Histories* (London: Penguin Books, 2009.), 478.
 - 10] John Burrow, *A History of Histories* (London: Penguin Books, 2009.), 479., 481.
 - 11] Fernand Braudel, *On History* (Chicago: UCP, 1982.), 178.
 - 12] Benjamin C. Sax, „Introduction: Truth and Meaning in Cultural History,“ u: *Cultural Visions: essays in the history of culture*, ur. Penny Schine Gold, Benjamin C. Sax (Rodopi, 2000.), 8.

- 13] André Burguière, „Historische Anthropologie,“ u: *Historische Anthropologie*, ur. Aloys Winterling (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2006.), 163-164.
- 14] Peter Burke, *Što je kulturna historija?* (Zagreb: Antibarbarus, 2006.), 41.
- 15] Peter Burke, *Što je kulturna historija?* (Zagreb: Antibarbarus, 2006.), 50.
- 16] preuzeto iz Peter Burke, *Što je kulturna historija?* (Zagreb: Antibarbarus, 2006.), 50.
- 17] Jakob Burckhardt, *Weltgeschichtliche Betrachtungen* (Wiesbaden: Marix Verlag, 2009.), 73.
- 18] Stuart Hall, „Cultural Studies and its Theoretical Legacies,“ u: *The cultural studies reader*, ur. Simon Dunning (Routledge, 1999.), 105 [preveo T.B.].
- 19] Benjamin C. Sax, „An Acute and Practiced Eye: Jakob Burckhardt, *The Civilization of the Renaissance in Italy*, and the Problem of Cultural History,“ u: *Cultural Visions: essays in the history of culture*, ur. Penny Schine Gold, Benjamin C. Sax (Rodopi, 2000.), 111.
- 20] Charles-Olivier Carbonell, *Istoriografija* (Beograd: Plato, 1999.), 113.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 6/7 2009.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
godina VI, broj 6/7, 2009.

Glavna i odgovorna urednica

Nikolina Sarić

Uredništvo

Tomislav Bradolica, Vanja Dolenc,
Nikolina Sarić, Filip Šimetin Šegvić,
Andreja Talan

Urednik pripravnika

Stefan Treskanica

Redakcija

Tomislav Bradolica, Vanja Dolenc,
Nikolina Sarić, Filip Šimetin Šegvić,
Andreja Talan, Stefan Treskanica

Recenzenti

dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Jasna Galjer
Tomislav Galović, prof.
dr. sc. Ivo Goldstein
mr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Petar Korunić
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
dr. sc. Mirjana Matijević-Sokol
dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus
dr. sc. Drago Roksandić

Lektura i korektura

Vedrana Janković
Marko Pojatina
Zoran Priselac

Dizajn i priprema za tisak

Tomislav Vlainić
Lada Vlainić

Prijevod sažetaka na engleski jezik

Tomislav Brandolica
Marko Lovrić
Marija Marčetić

Prijevod sažetaka na njemački jezik

Azra Plićanić-Mesić, prof.
Filip Šimetin Šegvić

Prijevod sažetaka na francuski jezik

doc. dr. sc. Zvezdana
Sikirić-Assouline
Zrinka Miladin

Izdavač

ISHA Zagreb
– Klub studenata povijesti

Tisak

Kerschhoffset

Naklada

Tiskano u 300 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo
stavove autora i ne predstavljaju
nužno stavove i mišljenja uredništva
i izdavača. Izdanje časopisa ostvareno
je uz novčanu potporu Filozofskog
fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
Cijena časopisa iznosi 7,00 kn.

Adresa uredništva:

ISHA Zagreb
– Klub studenata povijesti
(za: Redakcija „Pro tempore”),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3,
10000 Zagreb

E-mail:

pt.redakcija@gmail.com
nikolina.sar@gmail.com

